

IV. 100 DE ANI DE LA MOARTEA LUI SPIRU HARET

SPIRU HARET ȘI ÎNVĂȚĂTORII

Nichita ADĂNILOAIIE*

Résumé: Spiru Haret et les instituteurs

Spiru Haret a été le ministre de l'éducation le plus brillant de l'histoire de la Roumanie. La période 'haretiste' (années 1897-1910) durant laquelle il a été ministre trois fois, a été la plus riche en réalisations, car ces années-là ont offert les meilleures conditions de développement à l'enseignement, et en particulier à l'enseignement primaire.

Pendant ces années, par l'application des lois 'Haret', ont été construites environ 2000 nouvelles écoles et ont été créés plus de 4000 nouveaux emplois pour les instituteurs; les règlements scolaires, les programmes d'enseignement, les manuels et les méthodes d'enseignement ont été améliorés; les activités pédagogiques et parascolaires ont été stimulées. Toutes ces mesures ont abouti à accroître les qualifications, le prestige et le rôle des instituteurs dans la vie sociale et politique du pays, ainsi qu'à doubler le nombre d'enfants scolarisés.

L'article démontre que les instituteurs, encouragés par Haret, ont assuré des activités parascolaires intenses, en mettant en place: les banques populaires, les communautés villageoises de location et achat de terrains, les potagers 'modèles', les cercles et les rencontres culturelles, les bibliothèques populaires, les chorales de l'école et de l'église, les cantines scolaires, des cours pour adultes etc., visant à améliorer la situation matérielle et le niveau culturel des paysans et à augmenter le nombre de lettrés, et participant donc de manière implicite au développement du village roumain.

Mots-cléf: *période 'Haret', cercles culturels, banques populaires, soirées sociales de village, le grand ministre, bibliothèques populaires, des cours pour adultes.*

* Prof. univ. dr., președinte de onoare al Societății de Științe Istorice din România.

Printre personalitățile celebre care au ilustrat învățământul și știința în țara noastră și au contribuit eficient la dezvoltarea culturală a României, Spiru Haret se situează în primele rânduri. Trimis de Titu Maiorescu la studii la Paris, ca bursier al statului (prin concurs), Haret și-a susținut – la 30 ianuarie 1878 – cu deosebit succes doctoratul în științe matematice, uimindu-i pe profesorii examinatori, care i-au propus să rămână în Franța pentru a-și continua studiile științifice. Reviste științifice franceze și românești au publicat recenzii elogioase asupra tezei sale de doctorat. De altfel, era primul român care obținea acest titlu la una din cele mai prestigioase universități din lume.

Iubindu-și patria, Haret a refuzat oferta profesorilor francezi și a refuzat să rămână la Paris, unde ar fi putut să ajungă, în scurt timp, la o catedră universitară, considerând că este de datoria lui să lupte pentru știința și învățământul din țara sa. Este de subliniat că în aprilie 1877 Spiru Haret, împreună cu alți bursieri, ceruseră să vină în țară pentru a participa la războiul de independență. Ministrul instrucțiunii de atunci, Gh. Chițu, i-a obligat însă pe bursieri să rămână la Paris până la terminarea studiilor.

Revenind la București, în martie 1878, Spiru Haret a ocupat diferite funcții didactice, inclusiv o catedră universitară (prin concurs), iar din 1882 până în 1911 a fost profesor de algebră superioară și geometrie analitică la Școala de poduri și șosele (actuala Universitate Politehnică din București).

Paralel cu funcția sa de profesor a fost, un timp, membru în Consiliul Permanent al instrucțiunii, inspectorul general al învățământului, apoi din 1883 până în 1888, secretar general al Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. În martie 1897 a început primul său ministeriat, între anii 1901-1904 cel de-al doilea și între 1907-1910 al treilea.

Felul cum a condus și organizat învățământul, modul cum i-a impulsionat pe învățători prin puternicul său patriotism și prin intermediul lor a reușit să ridice nivelul cultural și material al populației rurale, i-a impresionat profund pe contemporani. Pentru N. Iorga, Haret este „marele ministru și om de bine”, iar pentru Dimitrie Gusti e „marele Haret”. Alte calificative inspirate de personalitatea sa au fost „cel mai popular ministru”, „omul școlii”, „marele reformator al învățământului”, „marele patriot”, „părintele țărănimii” ș.a. Aceste calificative sugerează activitatea sa multilaterală și dimensiunea operei sale. Îmi mențin mereu afirmația, făcută cu mulți ani în urmă, că Spiru Haret a fost cel mai strălucit ministru al învățământului din toată istoria României.

În articolul de față mă voi referi numai la îndrumarea învățătorilor de către Spiru Haret. Despre opera științifică a lui Haret și despre modul în care a condus învățământul secundar și superior s-au scris monografiile competente¹ și numeroase articole în reviste.

¹ Vezi Gh. Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru C. Haret*, București, 1936. C. Dinu, *Spiru Haret*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970. Emil Băldescu, *Spiru Haret*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.

Odată cu venirea lui Haret la conducerea Ministerului Instrucțiunii Publice, prin aplicarea noii legislații și organizării școlare și prin adoptarea unor decrete, regulamente și circulare ministeriale, menite să faciliteze procesul didactic, și să ridice prestigiul dascălilor, învățământului primar i s-au creat condiții mai bune de dezvoltare. Atașamentul lui Haret față de învățământul primar, modernizarea legislației și regulamentelor școlare, lupta lui pentru întărirea sentimentului solidarității naționale la toți cetățenii, pentru ridicarea țărânimii prin intermediul dascălilor sătești și prestigiul de care s-a bucurat, mai ales în rândurile învățătorilor, au făcut ca întreaga perioadă dintre 1897-1910 să poarte pecetea personalității lui. Iar personalitatea și autoritatea-i necontestată au insuflat puteri noi de muncă, învățătorilor, atât în cadrul școlilor cât și în afara acestora, pe tărâmul social și cultural.

∴

Îndată după instalarea sa ca ministru, Haret a căutat mai întâi să sădească și să întărească în sufletul elevilor iubirea de țară și sentimentul solidarității naționale. De aceea a instituit ziua de 10 mai ca zi de serbare pentru toate școlile. Aceasta s-a făcut prin circulara din 22 aprilie 1897, unde Haret sublinia de la început că *cea dintâi datorie a școlii, care trece înaintea oricărei alteia, este de a forma buni cetățeni, și cea dintâi condițiune pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara, fără rezervă și de a avea o încredere nemărginită într-înșea și în viitorul ei. Toată activitatea, toată îngrijirea, celor însărcinați cu educația tinerimii, acolo trebuie să tindă.* Se poate ajunge la aceasta – continuă ministrul – prin stabilirea unor serbări școlare cu caracter patriotic și cea dintâi ca importanță este ziua de 10 mai pentru întreita ei semnificație. Această zi amintește de *fapte de însemnătate capitală în istoria noastră* și justifică alegerea ei ca zi de serbare națională, fiind legată de realizarea unor aspirațiuni ale neamului românesc, urmărite de veacuri și îndeplinite cu *atâta fericire și în mod așa de complet.* Haret cerea cadrelor didactice ca la aceste serbări să caute a face pe elevi să *prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre, să-i convingă că ei sunt urmașii eroilor care au luptat și și-au vărsat sângele ca să conserve țara care îi adăpostește și astăzi.* Conferințele, cântecele patriotice, pelerinagiile la locurile istorice, toate acestea – sublinia ministrul – trebuie folosite pentru *deșteptarea și întărirea în inima tinerimii a patriotismului celui mai nețârmurit.*²

Haret considera că pentru educația națională mijlocul cel mai puternic este cultul eroilor care înalță simțămintele tinerilor și care va păstra, în mintea vitejilor de mâine, neștersă, amintirea eroilor de ieri. În acest scop, la 19 decembrie 1897, Haret a trimis revizorilor școlari din județe o circulară însoțită de liste cu numele eroilor din fiecare comună căzuți în războiul de neatârnamare, spre a le înmâna

² Vezi *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor*, sub îngrijirea lui C. Lascăr și I. Bibiri, București, 1901, p. 1390.

învățătorilor pentru a le verifica, corecta și completa, unde va fi nevoie, iar apoi a le returna ministerului în vederea tipăririi. Au rezultat astfel tablouri, ornate cu frunze de stejar, în mai multe exemplare, pentru fiecare comună, cu numele vitejilor morți din acea localitate, și distribuite învățătorilor de către revizorii școlari cu ocazia conferințelor pedagogice din vara anului următor.

Într-o altă circulară către revizori, din august 1898, ministrul preciza: *veți da ordin diriginților (directorilor) de a dispune să se așeze câte un tablou în școlalele și bisericile din toate cătunele comunei și a lua măsuri să se facă tot posibilul ca ele să fie puse în rame cu geamuri, pentru a fi mai bine păstrate*". Învățătorilor li se cerea să nu scape nicio ocazie ca să întipărească în mintea școlarilor lor aceste nume sfinte pentru țară, înălțându-le sentimentele patriotice. Să le fie scumpe aceste nume și să fie mândria comunei lor acești eroi, care și-au dat viața pentru patrie.³ Aceste circulare haretiste au găsit ecou până în cele mai îndepărtate județe ale țării, revizorii școlari distribuind tablourile comemorative și îndemnulul ministrului, iar învățătorii punându-le în practică.⁴

Dorind ridicarea poporului din punct de vedere material și cultural, Haret și-a pus speranțe mari în schimbările pe care trebuia să le producă educația și învățătura mai ales în lumea satelor. El sublinia că școala este *unul dintre instrumentele de acțiune socială cele mai puternice, prin faptul că efectele ei se simt în toate straturile societății*.⁵ De aceea el s-a îngrijit ca acțiunea școlii să nu fie mărginită numai în cuprinsul ei, ci să se întindă și afară, și rezultatele nu s-au lăsat așteptate. Rolul de prim ordin în dezvoltarea societății, pe care ministrul instrucțiunii urma să-l imprime școlii, era izvorât din crudele realități istorice din lumea satelor, din condițiile grele de viață ale unei țărârimi analfabete în proporție de 80%. Prin acțiunea învățătorilor, această țărârimă trebuia să fie ridicată – prin luminare și asociere – la o viață materială mai bună. În acest sens, Haret a încurajat inițiativa învățătorilor în înființarea bibliotecilor și a băncilor populare, a impulsionat cantinele și cursurile de adulți și a inițiat lupta împotriva alcoolismului. Pentru reușita acestor acțiuni el a luat măsuri concrete.

Pentru îndeplinirea acestui program ministrul a înființat o revistă populară destinată mai cu seamă satelor. Astfel a apărut la 5 octombrie 1897 publicația „Albina” pentru a răspândi cunoștințe folositoare și sfaturi asupra organizării băncilor populare și a altor societăți economice și culturale. A doua măsură a fost instituționalizarea conferințelor populare. În acest sens, în noiembrie 1897, Haret a emis o circulară către revizorii școlari în care le-a cerut să organizeze conferințe populare prin sate în care învățătorii să vorbească locuitorilor despre: creșterea și îngrijirea vitelor, lucrarea rațională a pământului, cultivarea cartofilor, cultivarea inului și a cânepii, înființarea grădinilor de zarzavaturi, sericicultura și apicultura.

³ Vezi circulara comentată la N. Stănescu, *Comemorarea vitejilor morți în războiul pentru neamărnare*, în vol. *Lui Spiru Haret. Ale tale dintr-ale tale*, București, 1911, p. 949-951.

⁴ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura Baia, Dosar 25-/1899, f. 17-18 și 48.

⁵ Spiru Haret, *Raport adresat M.S. Regelui asupra Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, București, 1903, p. 10.

De asemenea, să li se vorbească sătenilor despre *relele ce aduc omului* diferite vicii: betia, furtul, concubinajul, și cum poate scăpa de aceste vicii. Să li se dea sfaturi igienice: necesitatea curățeniei în gospodăria, îngrijirea copiilor, vindecarea de boli. Totodată, învățătorii trebuiau să le vorbească despre datoriile cetățeanului către țară, respectul față de legi, foloasele omului harnic, cinstit și luminat.⁶

O altă măsură concretă a fost decizia lui Haret din toamna anului 1898 de a înființa 320 de biblioteci populare în școli, câte 10 în fiecare județ, cu cărți folosite de țăranilor, *procurate de stat, județ sau comună*.⁷ În anii următori se vor mai înființa încă 320 de astfel de biblioteci.

Pentru a impulsiona munca didactică și extrașcolară a învățătorilor, Haret a adoptat și măsuri stimulative, adică recompense morale pentru cei mai activi dascăli. Astfel, la 3 octombrie 1898, într-un referat către rege, el arată că este just să se recompenseze *zelul și bunăvoința corpului didactic primar care luptă cu greutatea deosebită pentru a-și îndeplini datoria cu exactitate*. Și este cu atât mai necesar de a da *un semn de mulțumire* aceluia dintre dâșii care-și fac în mod exemplar datoria *cu cât în izolarea în care trăiesc ... trebuie să li se poată dovedi că nu le lipsește solitudinea din partea autorităților centrale. Aceasta-i va întări în îndeplinirea datoriei lor, prin faptul că se vor simți supravegheați și sprijiniți*. Din aceste motive, Haret supune aprobării proiectul de decret pentru înființarea unei medalii speciale, care să fie acordată celor care aduc servicii *învățământului primar și educației populare*. Drept urmare, regele Carol I semnează decretul prin care se instituie medalia *Răsplata muncii pentru învățământul primar*. În urma propunerii lui Haret, la 26 noiembrie 1898, regele acorda această medalie la 62 de învățători, selectați de revizori, din toate județele țării. În anii următori, câteva sute de învățători vor primi această medalie. S-a mai acordat această medalie și la 5 revizori și 3 miniștri ai instrucțiunii: V. A. Urechia, Titu Maiorescu și P. Poni.⁸

Tot în toamna anului 1898, aflând că la Bezdead învățătorul Gh. Rădulescu înființase o bancă populară care mergea foarte bine, Spiru Haret a trimis pe revizorul județului Dâmbovița să cerceteze și să raporteze cum stau lucrurile. Raportul fiind favorabil și elogios, ministrul a decis ca respectivul învățător să fie decorat cu medalia *Răsplata muncii clasa I*, pentru această frumoasă inițiativă. Totodată, într-o adresă de mulțumire către acel învățător, Haret spunea: *Dumneavoastră ați înțeles adevăratul caracter al misiunii ce aveți. Învățătorul într-un sat nu trebuie să fie numai învățător al copiilor, el trebuie să fie în același timp și sfătuitorul bun și luminat al sătenilor, pilduitorul lor la cele bune și folosite pentru dâșii*.⁹ Revista „Albina” relatează că decorarea lui Gh. Rădulescu a încurajat

⁶ Vezi N. Adăniloaică, *Învățătorii – luminători ai satelor*, Editura Fundației Culturale Dimitrie Bolintineanu, București, 2002, p. 169.

⁷ *Colecțiunea legilor, regulamentelor și programelor*, p. 740.

⁸ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dosar 31/1898, f. 2-3, 19-21; dosar 66/1899, f. 1-12, 31-44, 87 și 125.

⁹ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dosar 171/1901, f. 37.

și determinat și pe alți învățători din Dâmbovița și din alte județe să-i urmeze exemplul, fapt recunoscut mai târziu și de către ministru.¹⁰

Inițiativele învățătorilor în privința înființării de biblioteci și bănci populare, școli de adulți, cercuri culturale, cantine, grădini școlare și reviste, erau însă de multe ori spontane și oarecum izolate până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când au primit încurajări din partea ministerului. Meritul lui Haret este acela de a fi reușit să strângă într-un tot unitar toate aceste inițiative particulare, care, în majoritatea cazurilor aveau un caracter spontan și empiric, de a le fi popularizat și sprijinit, și de a fi preconizat un plan de acțiune generală pe țară, adică planul activității extrașcolare a învățătorimii.¹¹ Oficializarea și generalizarea acestei activități extrașcolare s-a realizat mai ales în al doilea ministeriat al lui Haret.

* * *

La începutul lui 1900 a avut loc un congres al cadrelor didactice din învățământul primar urban și rural din România, la care s-a hotărât ca Societatea institutorilor bucureșteni – care inițiasse congresul – să se transforme în Societatea corpului didactic primar. Spiru Haret, deși nu mai era ministru, a participat la congres fiind ales membru de onoare. În această calitate, el a prezidat efectiv câteva ședințe ale congresului, implicându-se în dezbateri și luarea hotărârilor.¹²

Cuvântările și discuțiile de la acest congres l-au determinat pe Haret să-și expună, mai pe larg, părerile într-un amplu articol publicat în august 1900, în revista „Convorbiri didactice”. După ce a revenit la conducerea ministerului, în februarie 1901, a retipărit articolul sub forma unei broșuri și l-a trimis membrilor corpului didactic primar, cu rugămintea de a-l citi și a vedea fiecare, întrucât poate răspunde la dorințele exprimate de el. Acest articol reprezintă temeiul teoretic al întregii activități extrașcolare a învățătorilor. Vom reda câteva pasaje semnificative pentru a se vedea importanța și rolul atribuit de Haret învățătorimii.

De la început, Haret analizează binefacerile progresului realizat în țară și arată că aceste binefaceri țăranul le-a simțit mai puțin, pentru că n-a avut nici un sfătuitor. *El nu cunoaște pe cei ce pretind că-i vor binele: subprefect, primar sau vătăjel, toți aceștia înarmați cu legi represive și cu puterea de a-l pedepsi, de multe ori pentru lucruri de care nici nu-și dă seama. Care dintre aceștia vine însă să se așeze la vatră împreună cu el, să stea cu el de vorbă, ca om cu om, pentru a-l învăța prietenește ce e bine pentru el? Ceea ce nu pot face organele statului trebuie să facă altcineva, și cel mai indicat pentru rolul de îndrumător și sfătuitor al țărănimii este corpul didactic, răspândit pe toată întinderea țării.* Corpului didactic îi revine de drept această datorie, pentru că întrunește *toate condițiunile ce se cer pentru împlinirea acestei sarcini de onoare.* Învățătorii de orice grad pot fi cei mai

¹⁰ Spiru Haret, *Raport adresat M.S. Regelui...*, p. 142-143.

¹¹ C. Dinu, *op.cit.*, p. 99.

¹² Spiru Haret, *Opere*, vol. VII, București, 1936, p. 313-315.

buni luminători ai poporului, pentru că ei păstrează contactul cu mediul din care s-au ridicat și pot stabili relații de cordialitate cu consătenii, căpătând repede încrederea lor și fiind considerați ca prieteni și nu ca slujbași trimiși de stăpânire. Învățătorii de orice grad au o cultură care lipsește în mare parte organelor obișnuite ale puterii centrale. Ei sunt conștienți de însemnătatea scopului ce sunt chemați să realizeze. Statutul lor e îndulcit de contactul zilnic cu copiii. Învățătorul în școala lui are o chemare de pace și de iubire și aceasta îl prepară pentru misiunea de pace și de iubire pe care trebuie să o aibă și în afară de școală. Căci misiunea la care chem prin aceste rânduri – scrie Haret – pe învățătorii de toate gradele este un adevărat apostolat în sensul cel mai înalt al cuvântului. Întocmai ca modeștii tovarăși ai lui Hristos, care au schimbat fața lumii, ei trebuie să-și ia sarcina de a semăna vorba cea bună printre cei săraci și ignoranți, să ducă sfat și îndemn celor mici și slabi.¹³

În continuare, Haret dă prioritate îmbunătățirii stării materiale a sătenilor ajutați de învățători. *Declar mai întâi ca principala mea preocupare în cele ce urmează – afirmă el – va fi mai cu seamă clasa țărănească. În adevăr, această clasă este cea care a fost mai puțin atinsă de mișcarea noastră de regenerare națională. Perspectiva de a introduce în masa țărănească idei noi nu trebuie să îngrijoreze pe învățători. Ei trebuie să-și proporționeze silințele cu greutatea ce vor avea să învingă, dar să intre negreșit în luptă, cu curaj și hotărâre, și să fie siguri de succes, oricât de grea ar fi această muncă, ea trebuie dusă la bun sfârșit cât mai neîntârziat și va fi pentru dânșii și o mare datorie patriotică de împlinit. Învățătorii trebuie să-i povățuiască pe săteni cum să-și cultive mai bine pământul spre a scoate roade mai bogate, să dezvolte cultura cartofilor – pentru consum și vânzare – să-și facă grădini de legume, să crească vite și păsări – spre a-și asigura o alimentație mai consistentă – să poată practica mai des iarna diferite meșteșuguri casnice spre a evita pierderea vremii și a banilor în cârciumi. Așadar, cele dintâi și cele mai energice stăruințe trebuie puse pentru îmbunătățirea soartei materiale a țăranului, aș putea chiar zice – scria Haret – că această grijă trebuie să primeze pe aceea a îmbunătățirii stării lui culturale, deși în realitate una nu merge fără cealaltă.¹⁴*

Învățătorii au datoria să lumineze pe săteni, să înființeze asociații sau societăți economice care ar putea să închirieze sau să cumpere mașini agricole, să ia în arendă moșii; sau să cumpere pe cele puse în vânzare; ori să înființeze prăvălii cooperative prin comune unde să-și vândă produsele și de unde să poată procura articolele necesare gospodăriei, fără a se mai deplasa la oraș. Și Haret dă exemple de societăți de credit și ajutor mutual din județele: Prahova, Dolj, Mehedinți și Vâlcea, prin care sătenii pot să fructifice micile lor economii și totodată să se împrumute de la ele la vreme de nevoie cu o dobândă modestă și în condiții ușoare de plată. Haret cere învățătorilor să se pună cu hotărâre și energie în capul mișcării

¹³ *Ibidem*, p. 318-321.

¹⁴ *Ibidem*, p. 323-326.

pentru înființarea de societăți economice în fiecare sat și vor binemerita recunoștința sătenilor și a țării. (Observăm că Haret evită adesea să folosească termenul de bănci populare, până la apariția legii din 1903 preferând pe cel de societăți economice ori societăți de credit și ajutor mutual.)¹⁵

Haret a cerut învățătorilor să insiste pentru înființarea societăților filantropice, care să subvenționeze cantinele școlare și să ajute elevii săraci să poată frecventa școala; de asemenea să insiste pentru înmulțirea cursurilor de adulți, a conferințelor culturale, și a încercărilor de înființare a bibliotecilor populare necesare sătenilor. Învățătorii trebuie să fie – accentua în încheiere Haret – propagatorii cei mai aprigi ai ideilor naționale, încălzitorii patriotismului și luminătorii poporului. Totodată rolul lor de educatori să se exercite și în afara școlii pentru ridicarea nivelului cultural al țărănimii și o îmbunătățire a stării ei materiale.¹⁶

Și astfel, Haret, conchizând că învățătorul este factorul principal ce trebuie pus în serviciul luminării și ridicării satului, după revenirea sa la minister – în februarie 1901 – s-a preocupat și mai intens de sprijinirea și extinderea activității extrașcolare a dascălilor din mediul rural. Ca și Pestalozzi, Haret preconiza ridicarea culturală a poporului, alături de cea economică, atrăgând atenția că o îmbunătățire a stării materiale a țăranilor ar fi iluzorie fără o ridicare a nivelului lor cultural. De aceea – ca și alți fruntași ai curentului poporanist – Haret învedera: *Să dăm în același timp săteanului cultură pentru a se putea înstări și bunăstare pentru a se putea cultiva*. El credea sincer că soluționarea problemei agrare poate fi găsită în bună măsură prin activitatea extrașcolară a învățătorilor.¹⁷

Pe de altă parte, drept motivare a activității extrașcolare a învățătorilor, Haret sublinia următoarele: *Dacă învățătorul ar considera rolul său ca terminat, îndată ce a dat strict cantitatea și felul de muncă pentru care este plătit, el ar fi un bun funcționar, dar nu ar merita numele de apostol cu care se glorifică și nu ar fi bun patriot. Învățătorul trebuie să învețe și să facă mai buni nu numai pe copii, ci pe toți cei care au trebuință să fie instruiți și luminați. Conduși de aceste vederi – preciza el în raportul către rege – și convinși că aducem țării un serviciu de prim ordin, noi ne-am silit să utilizăm activitatea corpului didactic și în afară de școală, punând-o în serviciul luminării poporului și a deșteptării lui la o viață intelectuală, morală și economică mai bună.*¹⁸

Prin măsurile luate, Haret a reușit să trezească în inima învățătorilor conștiința demnității omenești; le-a insuflat măreția înaltei misiuni sociale și naționale, chemându-i la munca comună pentru cultura și propășirea neamului.

Încurajat de faptul că învățătorii au răspuns cu entuziasm la chemarea lui, Haret, în al doilea și al treilea ministeriat al său, a sprijinit, oficializat și generalizat diverse forme de activitate extrașcolară a corpului didactic rural: bănci populare,

¹⁵ *Ibidem*, p. 334-337.

¹⁶ *Ibidem*, p. 339-347.

¹⁷ *Lui Spiru Haret*, p. 1052.

¹⁸ *Spiru Haret, Raport adresat M.S. Regelui*, p. 139.

obștii de arendare și cumpărare de pământ, asociații pentru vânzarea în comun a produselor gospodărești, cercuri culturale, școli de adulți, șezători sătești, coruri vocale școlare și bisericеști, cantine și grădini școlare de legume, biblioteci populare, case de sfat și citire, conferințe populare, serbări naționale, jurii de împăciuire, reviste culturale etc.

• •

Pentru încurajarea și stimularea învățătorilor, Haret a luat, de asemenea, măsuri speciale. Astfel, întrucât în aprilie 1900 conservatorii (fiind la putere) au modificat – în defavoarea învățătorilor – unele articole din legea lui P. Poni, Spiru Haret, prin legea din iulie 1901, a reușit să elimine aceste restricții. În acest sens, a reintrodus recompensa stimulatorie anuală de 180 lei pentru învățătorii din școlile în care frecventau minimum 60 de elevi, din care 7 în ultima clasă. De asemenea, a reintrodus gradația de 15% care se acorda învățătorilor din 5 în 5 ani, și pe care conservatorii o redusese la 10%. Totodată, a statuat ca învățătorii care practică cu elevii lucru manual să primească un surplus de 10 lei la salariul lunar (care era de 90 de lei). La fel, cei care făceau cursuri cu adulții din comună. La 12 aprilie 1901 Haret a dat o circulară prin care stabilea că se vor da câte cinci premii de fiecare județ a câte 50 de lei unul *acelor învățători care vor avea grădina de legume cea mai bine întreținută și care își vor da silința ca exemplul lor să fie imitat de cât mai mulți săteni din acea comună*.¹⁹ Baniii se vor da din bugetul Casei Școalelor.

Tot pentru stimularea materială și morală a dascălilor bine pregătiți, prin legea din 1901 Haret a introdus așa-zisa *înaintare pe loc*. Conform art. 57 al legii, s-a statuat că *la fiecare 3 ani se vor ține examene pentru înaintarea pe loc a învățătorilor*. Numărul de locuri, *pentru care se vor ține asemenea examene se va fixa prin buget*. La examene vor fi admiși *învățătorii care vor avea un serviciu de trei ani cu titlul definitiv* recomandați de inspectorul de circumscripție, pe baza unei inspecții speciale și avându-se în vedere întreaga lor activitate *în școală și afară din școală*. Învățătorii reușiți la examen *vor căpăta titlul de institutori și vor fi plătiți cu salariul de 130 lei pe lună plus gradațiile*. *Ei vor continua însă a servi tot în învățământul rural*. Dacă după șase ani se vor ivi locuri vacante de institutori la școlile primare urbane acești dascăli vor putea fi recomandați (de inspectori) să le ocupe prin transfer.²⁰ Această *înaintare pe loc* reprezenta un mijloc de încurajare pentru învățători, și, în decurs de 10 ani, peste 25% din dascălii rurali erau avansați institutori. Cu timpul, toți institutorii de la școlile primare orășenești vor fi recrutați prin sistemul acestui examen de *înaintare pe loc* numai dintre învățători.

Pentru perfecționarea învățătorilor și ridicarea stării morale și materiale a sătenilor, Haret a reorganizat și generalizat cercurile culturale ale învățătorilor. Prin decizia din 21 februarie 1902 el a hotărât ca școlile rurale din județe să se împartă

¹⁹ Arh. Naționale Craiova, fond Inspectoratul Școlar, dosar 1/1901, f. 63.

²⁰ *Colecțiunea legilor, regulamentelor și programelor*, vol. 2, p. 42-43.

de revizori în grupe de 8-12 școli, iar învățătorii unei grupe să formeze un cerc cultural, condus de un președinte numit de revizor. Scopul urmărit era dublu: 1. *perfecționarea membrilor corpului didactic rural, prin lărgirea sferei lor de cunoștințe*; 2. *ridicarea stării morale a sătenilor, prin cultivarea în ei a sentimentelor frumoase și a celei materiale prin îmbogățirea minților cu cunoștințe practice*. Pentru atingerea acestui scop, membrii cercului cultural urmau să țină lunar – într-una din duminici – din septembrie până în mai și pe rând la toate școlile care alcătuiesc cercul câte două ședințe: *una intimă și alta publică*.²¹ Ședința publică se ținea de obicei după-amiază, cu sătenii, iar ședința intimă dimineața, la ea participând numai învățătorii care compun cercul. La ședința intimă se vor dezbate chestiuni *pur didactice*, inclusiv despre greutățile întâmpinate de învățători în aplicarea obligativității școlare și mijloacele folosite pentru asigurarea frecvenței regulate a elevilor. Subiectele ce se vor trata la ședințele publice sunt cele referitoare la traiul, ocupațiile și nevoile țăranului. De asemenea, se va vorbi în aceste conferințe publice despre foloasele școlii, ale asocierii în bănci populare, ale industriei casnice, ale agriculturii raționale, sericiculturii etc. Cuvântările învățătorilor vor fi urmate de serbări școlare cu recitări, cântece ori reprezentări teatrale.

Un mijloc puternic de atracție al sătenilor la conferințelor publice ale cercurilor culturale a fost și introducerea în timpul expunerilor a unor aparate de proiecții luminoase (lanternă magică). Haret a recomandat și revizorilor școlari și prefectilor să procure fiecărui cerc cultural câte o *lanternă magică* și o colecție de planșe colorate pentru proiecții, fotografii cu subiecte istorice naționale, imagini pitorești din țară. Revizorii raportau că *introducerea aparatelor de proiecții luminoase a mărit considerabil numărul sătenilor la cercuri*.²² De pildă, revizorul județului Râmnicu-Sărat relatează *Când țăranii aud că vine la școală mașina (așa îi ziceau ei aparatului de proiecție) vin în mare număr, se golesc cârciumile și toți vin la conferința populară*.²³

Pentru a mări importanța cercurilor culturale în ochii sătenilor, Haret a însărcinat pe G. Coșbuc și Al. Vlahuță (primul – șef de birou, și al doilea – referendar la Casa Școalelor) să participe la unele ședințe publice, să îndrume pe învățători, și chiar să țină conferințe populare și să viziteze cel puțin patru cercuri pe lună. În anii următori vor fi atrași în această operă de luminare a satelor scriitori importanți precum: M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif ș.a., în vreme ce G. Coșbuc, Al. Vlahuță și M. Sadoveanu, participând la multe ședințe publice, au raportat lui Haret că activitatea învățătorilor la aceste cercuri culturale a adus sătenilor și țării întregi foloase mari. Ultimul dintre ei relatează că în aceste cercuri culturale s-au plămădit băncile populare, obștiile satești, școlile de adulți și toate acele instituții benefice pentru țăranime.²⁴

²¹ Arh. Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 103/1902, f. 26-33.

²² *Ibidem*, dosar 121/1904, f. 16-21.

²³ *Ibidem*, dosar 92 II/1902, f. 50 și 119.

²⁴ *Lui Spiru Haret...*, p. 973-984.

Întrunirile cercurilor culturale au fost suspendate de guvernul conservator după izbucnirea răscoalei din 1907, fiind considerate periculoase. Mulți învățători, făcându-și conștiincios datoria de îndrumători și sfătuitori ai țăranilor, au fost considerați instigatori la răscoală și arestați. Documentele vremii atestă că unii dascăli au fost acuzați că ar fi lucrat *cu prea mult zel pentru cauza țărănească* și că prin felul cum au vorbit la cercurile culturale ar fi mărit la auditori *ura împotriva arendașilor și proprietarilor, că învățătorii și preoții sunt pricina de s-au răscolat sătenii*.²⁵

Încercarea de a pune pe seama învățătorilor și preoților răscoala – scrie revizorul de Mușcel – *este în contradicție cu concepția despre menirea acestor apostoli și cu realitatea lucrurilor*. Ei au fost apostoli ai progresului și ai păcii și în multe locuri au reușit să preîntâmpine răscoala sau s-o potolească înainte de a interveni armata.²⁶ Și un locotenent trimis să reprime răscoala din județul Iași mărturisește că în satul Țigănași învățătorul *s-a pus chezaș pentru țărani știindu-i nevinovați și a izbutit să scape de la moarte 50-60 sau poate mai mulți consăteni*.²⁷

Mai mulți revizori au luat apărarea învățătorilor învinuiți de arendași și autorități că au instigat pe săteni la răscoală. Cel mai vajnic apărător al învățătorimii la 1907 a fost Spiru Haret.

Revenit pentru a treia oară la conducerea Ministerului Instrucțiunii Publice, în martie 1907, când răscoala era în plină desfășurare, Haret a fost învinuit de conservatori pentru faptul că a impulsionat activitatea extrașcolară a învățătorilor prin care s-ar fi instigat țăranii la revoltă. De aceea, l-au etichetat de la început drept *omul revoltei*, considerându-l principalul vinovat de răzvrătirea sătenilor. Ziarul „Epoca” din 5 aprilie 1907 scria că locul lui Haret *era mai potrivit la Văcărești, în prevenție, decât la minister*. Un alt ziar conservator, „Evenimentul” din 8 mai 1907, într-un articol intitulat *Majestatea Sa Haret, răzvrătitorul României*, se arăta scandalizat de conținutul unui imn închinat lui Haret care se cânta la unele școli primare. Iată o strofă din acest imn:

*E fericită ziua-n care pătrunși de-o sfântă datorie
Ai țării dascăli onorează pe cel de țară onorat,
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Românie
Organizat-a învățământul, lucrând cum nimeni n-a lucrat.*

Acestor versuri, autorul articolului menționat opune o replică defăimătoare la adresa ministrului:

²⁵ Arh. Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 824/1907, f. 24, 59-61, 88, 110-112, 216-220, 240-242; dosar 677/1907, f. 32-37.

²⁶ *Ibicem*, dosar 825/1907, f. 32-38.

²⁷ *Vezi Învățătorii și răscoala din 1907*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1958, p. 83.

*Nefericită ziua-n care, uitând de sfânta datorie
Unii din dascăli onorează, pe cel de țară înfierat
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Românie
Organizat-a mari răscoale, lucrând cum nimeni n-a lucrat.*²⁸

Peste două luni, ziarul „Evenimentul” a publicat un alt articol incriminator la adresa ministrului instrucțiunii, după cum se observă chiar din titlul ce i se dă: *Complicitatea în răscoale a domnului Haret.*²⁹

Haret n-a rămas indiferent în fața acestor atacuri. Era în joc prestigiul lui și situația învățătorilor acuzați pe nedrept de instigare la răscoală. El a făcut cercetări serioase prin revizorii școlari, protoerei și dascăli din învățământ. Pe baza materialelor cercetate, a întocmit la 13 august 1907 un amplu raport către rege, în care a arătat că inițial au fost învinuiți, urmăriți, arestați și dați în judecată relativ mulți învățători și preoți, denunțați *din ură, rea-voință și răzbunare* de către cămătari și alte elemente dușmănoase. Dar până la urmă, *cel mult, dacă au fost în toată țara 9 preoți și 18 învățători a căror vinovăție să fie încă în discuție...Este oare rațional, este drept ca pentru 27 de vinovați să se condamne un corp întreg de 11.000 membrii?* Se întreabă ministrul. Tot atunci, la propunerea lui Haret, regele Carol I a acordat – prin decret – medalia *Răsplata muncii* la 73 de învățători și 58 de preoți care, *în martie trecut, au lucrat la preîntâmpinarea sau potolirea răscoalelor.*³⁰ De reținut este și faptul că printre învățătorii medaliați în august 1907, la propunerea revizorilor, figurau și unii care în primăvară fuseseră denunțați ca instigatori la răscoală și torturați de militari.³¹ Era o dovadă peremptorie a nevinovăției lor.

Anul 1908 nu l-a scutit pe Haret de noi critici, fiind învinuit în Parlament din nou de foștii miniștri conservatori – ai instrucțiunii – C. Dissescu și Titu Maiorescu, că a încurajat activitatea extrașcolară a învățătorilor, și astfel, prin instigarea acestora, s-a generat răscoala țăranilor. Haret a respins aceste critici severe și tendențioase prin discursuri temeinic argumentate, apărând prestigiul școlii și al învățătorilor. El a dat exemple concrete cum o serie de învățători acuzați că au instigat pe săteni la răscoală au fost în realitate pacificatori ai mișcării și chiar salvatori ai vieții unor arendași în județele: Vlașca, Teleorman, Romanâți, Dolj, Vâlcea, R. Sărat, Covurlui, Iași, Dorohoi, Vaslui ș.a. La Țibănești jud. Vaslui – arată Haret – învățătorii au apărut de devastare proprietatea fruntașului conservator P.P. Carp de către o ceată de răsculați venită de la Negrești.³² Haret citează și un raport al unui judecător de instrucție din Iași care precizează următoarele: *În cercetările noastre am căutat să ne interesăm de aproape dacă nu cumva învățătorii sau*

²⁸ Cf. *Învățătorii și răscoala din 1907*, p. 173-174.

²⁹ „Evenimentul”, Iași, 7 iunie 1907.

³⁰ Arh. Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 824/1907, f. 2-20; vezi și Spiru Haret, *Raport adresat M.S. Regelui asupra acțiunii învățătorilor și a preoților rurali în răscoalele țărănești din 1907*, București, 1907, p. 1-11.

³¹ Arh. Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 824/1907, f. 172-173, 219.

³² Spiru Haret, *Opere*, vol. VI, București, 1935, p. 7-18.

preoții de prin sate s-au dedat la instigații și agitații răsvrătitoare printre țărani, mai ales că ei erau chemați prin șezători și conferințe, a explica țărănimii rolul adevărat al noilor instituții de propășire economică: bănci populare, obști sătești, cooperative de desfacere în comun a produselor. Nicăieri nu am observat vreo urmă de asemenea agitații din partea lor.³³

Răspunzându-i lui Titu Maiorescu, care susținea că dascălii rurali nu trebuiau să se amestece în viața satului, deoarece dacă învățătorul va fi scos din aritmetică și geografie nu are să mai fie smerit, Haret sublinia că dascălul smerit nu este *idealul meu de învățător*, pentru că el trebuie să-i învețe pe copii nu numai aritmetică și geografie, ci și *simțământul de demnitate omenească*. El relatează că învățătorii au fost acuzați ca instigatori nu numai la 1907, ci în toate tulburările sociale, începând cu răscoala din 1888, și vor fi mereu, cât timp numai ei și preoții *sunt oameni de cultură în sat și primarul se simte eclipsat și amenințat de ei*. Fiind învinuit de Maiorescu că a impulsionat activitatea extrașcolară a dascălilor rurali – cauzatoare de revoltă – Haret răspunde că a făcut-o *cu bună-știință în folosul țării și al școlii*, a fost *un fel de tovărășie* între el și învățători, *lucrând împreună cu mare tragere de inimă și în cea mai bună înțelegere*. Când a început activitatea extrașcolară se aștepta să aibă 400-500 de adepți; a avut însă de 10 ori pe-atâția, și numai *foarte puțini* învățători au rămas în afara acestei activități. Rezultatul acesta *eu îl consider admirabil și pe mine mă bucură tot atâta cât vă supăra pe d-voastră*. Activitatea extrașcolară a învățătorilor, prin care s-a început deșteptarea intelectuală a sâtenilor, este *un lucru bun și necesar* – accentua în încheiere Haret – *și dacă nu se potrivește cu pedagogia, atât mai rău pentru pedagogie!*³⁴

. . .

Membrii corpului didactic primar, întruniți în aprilie 1908 la conferințele generale pe județe și-au exprimat devotamentul și adâncă recunoștință față de Haret pentru că i-a apărat de învinuirile aduse de organele de represiune în 1907. Astfel, la 21 aprilie 1908, un număr de 155 de învățători vâlceni, semnează o adresă către Haret, zicând: *Scumpă și neadormită santinelă a școalei și a neamului... Faptul că ne-ați luat apărarea cu atâta căldură și convingere în parlamentul țării, contra învinuirilor nedrepte ce ni s-au adresat, scoțând în relief munca dascălului și astfel făcând ca prestigiul nostru să nu fie știrbit, ne dovedesc încă odată că școala și conducătorii ei sunt adânc întrupași în inima și sufletul Domniei Voastre*. Pentru aceasta și pentru faptul că *ne-ați dat ocaziunea de a reveni la vechea noastră activitate extrașcolară, adăugăm căldurosul nostru tribut de adâncă și veșnică recunoștință*.³⁵ Învățătorii din județul Olt își exprimă devotamentul și recunoștința că a apărat pe *apostolii școlii*; cei din Mehedinți pentru că este *părintele lor bun*;

³³ *Ibidem*, p. 25-27.

³⁴ *Ibidem*, p. 51-54, 65-72.

³⁵ Arh. Naționale București, fond Spiru Haret, dosar 1, f. 15-16.

cei din Botoșani pentru *ridicarea neamului prin lumină*; cei din Neamț pentru *propășirea școlii, a învățătorilor ei și a sătenilor* etc.³⁶

Spiru Haret n-a apărut pe învățători numai de învinuirile nedrepte aduse de organele de represiune la 1907, ci și în anii următori când aceștia, voind să înființeze bănci populare sau obști sătești erau persecutați de autoritățile locale, influențate de arendași ori cămătari, care uneori nu se dădeau în lături nici de la crime pentru a salva afacerile lor veroase. Un caz tipic în acest sens, care a avut ecou în opinia publică, s-a petrecut în comuna Vădăstrița, jud. Romanați, unde învățătorul Toma Rușcă organizase o obște să ia o moșie în arendă pentru săteni. Exploatareii de până atunci ai moșiei – care își însușiseră 7500 lei încasați de la țărani – au pus la cale suprimarea învățătorului pentru că nu voia să treacă cu vederea această delapidare.³⁷ Toma Rușcă – scrie revizorul școlar – era un învățător destoinic, *inteligent, voinic, plin de viață, blând, cinstit și muncitor*.³⁸ Era căsătorit cu fiica unui preot și avea trei copii. Sătenii, având încredere în el, l-au ales mandatar al obștei, să le apere interesele.³⁹ În seara de 25 decembrie 1909, acest cinstit și conștiincios învățător a fost înjunghiat mortal de asasini plătiți de cei doi afaceriști.⁴⁰ Haret, profund afectat de această crimă, a trimis avocați, prieteni ai săi la Craiova, *să apere înaintea juraților cauza acestui învățător martir*. Procesul s-a tergiversat aproape un an, dar Haret nu s-a lăsat *până când Curtea cu Jurați a dat în sfârșit verdictul de condamnare la munca silnică a vinovaților materiali și morali ai crimei, și la despăgubiri civile*, deși aceștia avuseseră avocați celebri de la București.⁴¹

La 20 februarie 1911, un număr de 42 învățători din Romanați au trimis o scrisoare de mulțumire lui Spiru Haret, în care printre alte afirmări: *Ne-ați luminat timp de câteva decenii calea spre ridicarea stării morale, culturale și economice a sătenilor, dându-ne cea mai frumoasă pildă de luptă prin muncă necurmată pentru adevăr și dreptate. În felul acesta ne-ați făcut să înțelegem pe deplin marea noastră misiune de apostoli ai satelor și ne-ați ridicat prestigiul. Acum ne-ați dat cea mai mare dovadă de dragoste sprijinind cu atâta căldură cauza urmașilor nenorocitului nostru coleg Toma Rușcă de la Vădăstrița, care a fost asasinat mișelește. Vă exprimăm adâncă noastră recunoștință*.⁴²

Haret, aflându-se la Cannes în Franța, le-a trimis, la 15 martie 1911, o scrisoare învățătorilor românăteni în care arată că a condus ministerul 10 ani, timp în care a avut *multe momente de amărăciune, de oboseală sau descumpănire*, dar a avut și *marea satisfacție, pe care puțini miniștri o au de regulă, de a se vedea înțeles și urmat de marea majoritate a învățătorilor, pe care i-a chemat la muncă*

³⁶ *Ibidem*, f. 18-30.

³⁷ *Ibidem*, dosar 15, f. 33-35.

³⁸ *Ibidem*, f. 44.

³⁹ *Ibidem*, f. 36-38.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 33.

⁴¹ *Ibidem*, f. 49-53.

⁴² *Ibidem*, dosar 1, f. 101-102.

dezinteresată în interesul cel mare național al ridicării pe toate căile a păturii țărănești. Amintirea acestui lucru – scrie el cu modestie – va fi pentru restul vieții mele cea mai nobilă răsplată pentru ceea ce voi fi lucrat și eu în interesul țării. De aceea, nu Dvs învățătorii îmi sunteți datori recunoștință, ci eu vă mulțumesc.⁴³

La 16 aprilie 1911 un număr de 61 învățători din jud. Romanați au trimis o altă scrisoare lui Haret, în care printre altele subliniază: *suntem ferm convinși că, în afară de Dvoastră, nimeni altul n-a muncit în această țară atât de mult și rodnic pentru aceia ce atâtea veacuri au fost atât de asupriți. Domnia voastră sunteți singurul om care ați știut să aruncați sămânța entuziasmului în inimile noastre și să aprindeți acolo focul sacru al muncii dezinteresate pentru binele tuturor. Nimeni altul, în această țară, nu s-a sacrificat atât de mult pentru luminarea și trezirea noastră la o nouă viață, ridicându-ne inimile și entuziasmul. Vă asigurăm că nicio clipă nu vom înceta de a ne face datoria, muncind pentru îmbunătățirea soartei fraților noștri săteni.*⁴⁴

La finalul acestui studiu este cazul să mai amintim că perioada haretistă (1897-1910), prin grija ilustrului ministru, a fost cea mai bogată în realizări mai ales în domeniul învățământului primar din toată istoria modernă. În acei ani s-au clădit cca 2000 localuri de școală, s-au creat peste 4000 posturi noi de învățători, s-a ridicat calitatea manualelor școlare, s-au adoptat metode pedagogice avansate de predare la clasă, iar prin sistemul de perfecționare a cadrelor didactice, un număr de peste 700 de învățători au fost înaintați institutori. De asemenea, s-a dublat numărul copiilor instituționalizați și a crescut în mod simțitor numărul știutorilor de carte în lumea satelor.

Trecerea în eternitate – la 17 decembrie 1912 – a lui Spiru Haret a fost regretată de țara întregă și de învățătorime în mod deosebit. La funeraliile lui au vorbit Ionel Brătianu, C. I. Istrate, I. Gh. Duca, și apoi I. Mihalache, reprezentantul învățătorilor. Dăm, în încheiere, un scurt fragment din alocuțiunea învățătorului I. Mihalache: *Doamne al țărilor, dă putere glasului meu să poată plânge durerea ce înecă sufletul a 6000 de învățători ai țării, acum când părintele lor îi părăsește, și să poată plânge durerea a milioane de țărani, acum când cel mai mare iubitor al lor, de la Cuza și Kogălniceanu încoace îi lasă. A murit, fraților, Spiru Haret! Și moartea lui înseamnă cea mai mare lovitură pentru învățătorimea și țărănimea română cu care s-a identificat în simțăminte și aspirații.*⁴⁵

⁴³ *Ibidem*, f. 108-109.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 113-115.

⁴⁵ I. Mihalache în *fața istoriei*, Editura Gândirea Românească, București, 1993, p. 120-121.